O‘QUVCHI ISHINI TAHLIL QILISH ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA DALILLANGAN PEDAGOGIK QAROR QABUL QILISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

Rabbimova Sevara Anvarjon qizi
O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti, 13.00.01 ixtisosligi bo‘yicha 1-kurs tayanch doktoranti
Elektron pochta — rabbimovasevara526@gmail.com
ORCID — 0009-0003-7353-824X
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24455570

Annotatsiya. Tezisda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga o‘quvchilarning yozma ishlari asosida dalillangan pedagogik qaror qabul qilishni o‘rgatish metodikasi yoritiladi. Metodika o‘quvchi ishida kuzatilgan holatni tavsiflash, qiyinchilik sababiga doir taxminlarni ilgari surish, aniqlashtiruvchi topshiriq tuzish va o‘quvchining javobiga mos yordam usulini tanlashni qamrab oladi. Sonlarning xona qiymati va matndagi xulosani dalillashga oid ikkita namunaviy vaziyat asosida talabaning qarorini tahlil qilish va baholash tartibi taklif etiladi.
Kalit so‘zlar. Boshlang‘ich ta’lim, kontekstual yondashuv, o‘quvchi ishi, dalillangan pedagogik qaror, o‘quv-biluv kompetensiyalari, aniqlashtiruvchi topshiriq, refleksiya.

Kirish

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi yozma ishni tekshirar ekan, o‘quvchi topshiriqning qaysi qismini tushungani, qaysi bosqichda qiynalgani va qanday yordamga ehtiyoj sezayotganini aniqlaydi. Masalan, o‘quvchi matnga oid savolga to‘g‘ri javob berishi, lekin xulosasini matndan olingan dalil bilan asoslashda qiynalishi mumkin. Bunday ishni tahlil qilish o‘qituvchidan javobning to‘g‘riligini baholash bilan birga, o‘quvchi bajargan aqliy amalni aniqlashtirishni ham talab etadi. Bo‘lajak o‘qituvchi uchun aynan shu jarayon o‘quv-biluv kompetensiyalarining muhim jihatlarini, jumladan axborotni tanlash, taxminlarni tekshirish va qarorni asoslashni mashq qilish imkonini beradi.

Tezisning maqsadi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga o‘quvchi ishini tahlil qilish va undan olingan dalillarga tayangan holda pedagogik qaror qabul qilishni o‘rgatish tartibini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda metodik modellashtirish usuli qo‘llanadi. Boshlang‘ich ta’limga xos ikkita namunaviy o‘quvchi ishi tuziladi. Har bir vaziyat uchun talaba kuzatishi mumkin bo‘lgan belgilar, ularni izohlovchi taxminlar, aniqlashtiruvchi savollar va o‘quvchining ehtimoliy javobiga mos pedagogik yordam variantlari belgilanadi.

O‘quvchi ishini tahlil qilishning metodik asoslari

A. A. Verbitskiyning kontekstual ta’lim konsepsiyasiga ko‘ra, bo‘lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatiga xos vazifalar oliy ta’lim jarayonida modellashtiriladi [1]. Shu nuqtayi nazardan, o‘quvchining yozma ishini tahlil qilish talaba uchun o‘qituvchi bajaradigan kasbiy amalning o‘quv modelidir. Topshiriq kasbiy vazifaga yaqin bo‘lishi uchun unga o‘quvchi ishidan parcha, dastlabki savol yoki ko‘rsatma hamda vaziyatga oid zarur ma’lumotlar kiritiladi. Masalan, o‘quvchi qanday savolga javob bergani ko‘rsatilsa, talaba uning javobi topshiriq talablaridan qaysi birini bajarganini aniqlay oladi.

L. S. Shulman ta’riflagan pedagogik mazmun bilimi muayyan mavzuni o‘quvchiga tushunarli shaklda ifodalash hamda o‘rganish jarayonida uchraydigan qiyinchiliklarni hisobga olish bilan bog‘liq [2]. O‘quvchi ishini tahlil qilishda bu tushuncha yordam usulini tanlash orqali namoyon bo‘ladi. Talaba, masalan, xona qiymati haqidagi qiyinchilikni ko‘rgazmali vosita yordamida aniqlashtirishi yoki sonni xona qo‘shiluvchilariga ajratib yozish mashqini tanlashi mumkin. Tanlovni asoslash uchun har bir usul o‘quvchiga aynan qaysi amalni bajarishda yordam berishini tushuntirish zarur.

V. R. Jacobs va hammualliflar o‘quvchining matematik fikrlashini kasbiy kuzatishda strategiyaning muhim jihatlariga e’tibor qaratish, o‘quvchi tushunchasini talqin qilish va unga mos javobni tanlash amallarini ajratadi [3]. Tezisda shu mantiq asosida talabaning javobida uchta bog‘lanish kuzatiladi. O‘quvchi ishidan olingan dalil taxminga, taxmin aniqlashtiruvchi topshiriqqa, olingan javob esa pedagogik qarorga bog‘lanadi. Talaba yangi dalil paydo bo‘lganda dastlabki qarorini qayta ko‘rib chiqadi. Bu amal B. J. Zimmerman tavsiflagan o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganishning refleksiv jihatiga mos keladi [4].

Namunaviy topshiriqlar va ularning tahlili

Birinchi vaziyat. Sonlarning xona qiymatini taqqoslash. O‘quvchi 407 va 470 sonlarini taqqoslab, «407 katta, chunki 7 soni 0 dan katta», deb yozgan. Uning yozuvida 7 va 0 raqamlarini qaysi sonlardan olgani ko‘rsatilmagan. Talaba avval kuzatuvini yozadi. O‘quvchi ikki raqamni taqqoslagan, biroq raqamlarning xona qiymatini izohlamagan. So‘ng ikkita taxmin ilgari suriladi. O‘quvchi o‘nlik va birlik xonalarini chalkashtirgan bo‘lishi mumkin. U xonalarni bilishi, ammo sonlarni birlik xonasidan boshlab taqqoslagan bo‘lishi ham mumkin.

Taxminlarni aniqlashtirish uchun o‘quvchidan ikkala sonni yuzlik, o‘nlik va birlik ustunlariga joylashtirish, so‘ng «Bir xil yuzlikka ega bu ikki sonning qaysi xonasida birinchi farqni ko‘ryapsan?» degan savolga javob berish so‘raladi. Agar

o‘quvchi 470 sonidagi 7 raqamini birlik ustuniga yozsa, xona jadvali va bog‘lamli sanoq cho‘plari yordamida 7 birlik bilan 7 o‘nlik qiymatini qiyoslash mashqi qo‘llanadi. Agar raqamlarni to‘g‘ri joylashtirsa, ammo taqqoslashni birlikdan boshlasa, unga 407 va 470 ni xona qo‘shiluvchilari orqali yozish hamda teng yuzliklardan keyin 0 o‘nlik bilan 7 o‘nlikni taqqoslash topshiriladi. Mashq yakunida o‘quvchi 506 va 560 sonlarini mustaqil taqqoslab, tanlagan belgisini izohlaydi.

Talabaning metodik qarori qo‘shimcha topshiriqqa berilgan javobga tayangan holda baholanadi. Ikki o‘quvchi bir xil noto‘g‘ri javobni yozgan taqdirda ham, xona jadvalini turlicha to‘ldirishi ularga beriladigan yordam mazmunini o‘zgartiradi. Shuning uchun talaba yakuniy javobida qaysi kuzatuv uning taxminini aniqlashtirganini va nima uchun aynan shu mashqni tanlaganini ko‘rsatadi.

Ikkinchi vaziyat. Matnga tayangan holda xulosani asoslash. O‘quvchiga quyidagi qisqa matn beriladi.

Mohira ertalab maktabga ketayotib, yo‘l chetidagi skameyka nam ekanini ko‘rdi. Daraxt barglaridan suv tomchilardi. Kun ochiq edi, ammo yerda mayda ko‘lmaklar qolgan edi.

«Mohira kelishidan oldin ob-havo qanday bo‘lgan bo‘lishi mumkin? Javobingizni matndagi belgilar bilan asoslang» degan savolga o‘quvchi «Yomg‘ir yog‘gan, chunki Mohira maktabga ketayotgan edi», deb yozdi. Xulosa matndagi holatga mos keladi. Keltirilgan sabab esa ob-havo haqidagi taxminni asoslamaydi. Talaba bu farqni ko‘rsatib, o‘quvchi yomg‘ir belgilarini payqaganmi yoki taxminini tasodifan to‘g‘ri ifodalaganmi, degan savolga javob izlaydi.

Aniqlashtiruvchi topshiriqda o‘quvchidan yomg‘ir yog‘gan bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatuvchi ikki belgining tagiga chizish va ulardan bittasini tanlab, xulosa bilan bog‘lash so‘raladi. O‘quvchi nam skameyka va ko‘lmaklarni belgilasa, unga «Men shunday xulosa qildim, chunki matnda …» shakli yordamida javobni qayta yozish taklif etiladi. O‘quvchi yana Mohiraning maktabga ketganini belgilasa, matndagi har bir tafsilotning savolga aloqasi muhokama qilinadi. Masalan, «Mohira maktabga ketayotganini bilish orqali oldin yomg‘ir yog‘ganini taxmin qilish mumkinmi?» degan savoldan so‘ng o‘quvchi nam skameyka va ko‘lmaklarni qayta ko‘rib chiqadi. Keyingi qisqa matnda u xulosasi uchun dalilni mustaqil tanlaydi.

Bu vaziyatda bo‘lajak o‘qituvchining vazifasi o‘quvchining to‘g‘ri xulosasini saqlagan holda uning izohini aniqlashtirishga yordam berishdir. Baholashda talabaning o‘quvchi javobidan aniq parcha keltirishi, xulosa va dalil orasidagi

bog‘lanishni izohlashi hamda navbatdagi topshiriqni shu qiyinchilikka mos tanlashi hisobga olinadi.

Mashg‘ulotni tashkil etish va baholash

Seminar mashg‘ulotida har bir talaba dastlab o‘quvchi ishini individual tahlil qiladi. U kuzatilgan belgini, qiyinchilik sababiga doir ikkita taxminni va ularni aniqlashtirishga xizmat qiladigan bitta topshiriqni yozadi. Keyin juftlikda tahlillar taqqoslanadi. Muhokamada har bir talaba sherigining taxmini uchun o‘quvchi ishidan dalil topishga urinadi va aniqlashtiruvchi topshiriqning ikkala taxminga qanday munosabatda ekanini tekshiradi. Guruhga namunaviy qo‘shimcha javob taqdim etilgach, talaba yordam usulini tanlaydi va javobini mustaqil ravishda qayta yozadi. Individual tahlil bilan muhokamani bog‘lashda o‘qituvchilar tayyorlashga oid kasbiy vaziyatlar usulidan foydalaniladi [5].

Yozma javoblarni quyidagi to‘rtta ko‘rsatkich asosida baholash taklif etiladi. Har bir ko‘rsatkich bo‘yicha 2 ball to‘liq javobga, 1 ball qisman bajarilgan javobga, 0 ball tegishli amal bajarilmagan yoki mazmunan xato bajarilgan javobga beriladi. Bitta vaziyat uchun jami 8 ball ko‘zda tutiladi.

Ko‘rsatkich	**2 ball uchun talab**	**1 ball uchun talab**
Dalilni ajratish	O‘quvchi ishidan aniq parcha keltirib, u nimani ko‘rsatishini tushuntiradi.	Dalilni keltiradi, uning ahamiyatini qisman izohlaydi.
Taxminni tekshirish	Ikki taxminni farqlashga yordam beradigan savol yoki topshiriq tuzadi va ehtimoliy javoblarni izohlaydi.	Savol yoki topshiriq tuzadi, ehtimoliy javoblarning ahamiyatini qisman izohlaydi.
Qarorni asoslash	Yordam usulini qo‘shimcha javob bilan bog‘laydi va uning qiyinchilikka qanday ta’sir qilishini tushuntiradi.	Mos yordam usulini taklif qiladi, tanlov asosini qisman izohlaydi.
Qarorni qayta ko‘rib chiqish	Qaysi yangi dalil qarorni saqlash yoki o‘zgartirishga sabab bo‘lganini ko‘rsatadi.	Yakuniy qarorni bayon qiladi, yangi dalil bilan bog‘lanishini qisman izohlaydi.

Baholash jadvali seminar davomida teskari aloqa berish uchun ham qo‘llanadi. Masalan, talaba 407 va 470 haqidagi vaziyatda o‘quvchining izohini to‘g‘ri qayd etib, har ikkala taxmin uchun bir xil yordam usulini taklif qilsa, undan aniqlashtiruvchi topshiriqqa berilishi mumkin bo‘lgan ikki javobni yozish va har biriga mos pedagogik qadamni ko‘rsatish so‘raladi. Bu teskari aloqa talabaning javobidagi aynan qaysi fikrlash amalini takomillashtirish kerakligini aniqlashtiradi.

XULOSA

O‘quvchi ishini tahlil qilish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga kuzatilgan dalilni talqin qilish, qiyinchilik sababini qo‘shimcha topshiriq yordamida aniqlashtirish va o‘quvchiga mos pedagogik yordamni tanlashni mashq qildirish imkonini beradi. Sonlarning xona qiymatini taqqoslash hamda matnga tayangan holda xulosa chiqarish vaziyatlari yordam usulini tanlashdan oldin o‘quvchining fikrlash jarayoni haqida qanday qo‘shimcha ma’lumot olish kerakligini ko‘rsatadi. Tezisda taklif etilgan to‘rt ko‘rsatkichli baholash jadvali talabaning yozma tahlilidagi kuchli jihatlar va takomillashtirilishi lozim bo‘lgan amallarni aniqlashga xizmat qiladi. Metodikaning talabalarning ko‘nikmalariga ta’sirini aniqlash uchun dastlabki va yakuniy yozma tahlillarni mazmunan tenglashtirilgan topshiriqlar asosida qiyoslash talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М. : Высшая школа, 1991. – 204, [3] с.
2. Shulman L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15, No. 2. – P. 4–14. DOI
3. Jacobs V. R., Lamb L. L. C., Philipp R. A. Professional Noticing of Children’s Mathematical Thinking // Journal for Research in Mathematics Education. – 2010. – Vol. 41, No. 2. – P. 169–202.
4. Zimmerman B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview // Theory Into Practice. – 2002. – Vol. 41, No. 2. – P. 64–70. DOI
5. Levin B. B. Using the Case Method in Teacher Education: The Role of Discussion and Experience in Teachers’ Thinking about Cases // Teaching and Teacher Education. – 1995. – Vol. 11, No. 1. – P. 63–79. DOI